

СОЦІОПРОФЕСІЙНИЙ СТАТУС РАДЯНСЬКОЇ ЖІНКИ В 40-60-ті рр. XX ст.

У статті розкрито місце жінки в суспільстві, аналізується жіночий образ, сформований пропагандою, висвітлюються найважливіші аспекти повсякденного життя радянських жінок та їх соціопрфесійного становища в 40-60-ті рр. XX ст.

Довгий час питання становища жінок у країні Рад у вітчизняних працях розглядалися як доповнення до загальної історії жіночими постатями або темами (трудовий героїзм українських жінок, історія жіночого соціал-демократичного руху) у руслі офіційної комуністичної ідеології. Жіноча історія ще мало досліджена вітчизняними дослідниками, саме цим була обумовлена актуальність мого дослідження.

Радянська історіографія, що представляє проблематику жіночої історії, насамперед віддзеркалює офіційне замовлення держави і партії на формування образу ідеальної жінки у свідомості громадян. Проблема радянської людини, як людини певного соціально-історичного типу, досить давно привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. В період існування Радянського Союзу вітчизняній науці (а також мистецтву, художній літературі і публіцистиці) дозволялося тільки оспівувати радянську людину, представляти її вінцем людської еволюції. Зокрема, з доробку радянських істориків можемо отримати відомості: про роль жінок у повоєнній промисловій відбудові; участь в громадсько-політичному житті, в т.ч. членство в жіночих радах, виконкомах Рад тощо.

Такі автори, як А. Ашмаріна, О. Блоніна, М. Єгорова, А. Єлізарова, Ю. Жукова, Е. Квіринг, М. Крупеніна, Н. Крупська, М. Куйбишева, Л. Межаль, В. Морской, С. Смідович, у тогочасних періодичних виданнях публікували статті, що були спрямовані на залучення жіноцтва до активної участі в житті держави, а також до суспільного виробництва через політичну освіту та агітацію. Вони пропагували вступати до партії, жінвідділів, ставати делегатками, йти на вибори у ради. У цих статтях, окрім агітації, ми можемо прослідкувати структуру партійних органів, що займалися роботою серед жінок, та їх напрями діяльності. Роботи Є. Азарової, М. Кирилової та Н. Семке, відносять до періоду 1980-1990-х років і тому праці мають більш науковий характер, а не публіцистичний чи агітаційний. З розвитком жіночої історії та гендерних досліджень ситуація почала дещо змінюватися, вже зараз є ряд серйозних робіт, що дозволяють отримати уявлення про те, що значило бути жінкою в Радянському Союзі.

Метою даної статті є висвітлення найважливіших аспектів повсякденного життя та соціокультурного становища радянських жінок в 40-60 рр. XX ст..

Держава та партія прикладали неабиякі зусилля для формування в свідомості громадян образу ідеальної жінки. Образ жінки пропагований радянською державою не завжди збігався з реаліями жіночого повсякденного життя, що не вписувалися в рамки радянських штампів.

Відомості про роботу жінок широко висвітлювалися в радянських збірках, які виходили на партійне замовлення. У таких збірках містилася інформація про виконання жінками п'ятирічок, досвід керівництва в органах влади, діяльність жіночих рад, як в промисловості, так і в сільському господарстві. У СРСР була розроблена низка лекцій, доповідей та бесід, які рекомендували до прочитання жіночій аудиторії. Такі лекції

показували жінкам соціально схвальні рольові моделі, образ думок, схвалення до дійсності. Більшість лекторів становили жінки[6].

Дослідниця С.Айвазова зазначала, що в радянському суспільстві повністю зникло уявлення про те, що жінка може не працювати на суспільному виробництві[1].

Негласно існував своєрідний гендерний контракт, санкціонований державою, т.зв. «контракт працюючої матері»: жінка формально має з чоловіком рівні права, отримує будь-яку освіту, може працювати на будь-якій посаді — але при цьому сім'я не перестає бути основою її діяльності.

Після закінчення війни суттєво змінилася демографічна ситуація в країні. Наприклад, у 1945 році кількість працездатного населення не перевищувала 3,5 млн осіб, в той час як до війни ця цифра сягала 7,2 млн [3].

По цій причині держава вимушена була активізувати весь наявний трудовий ресурс. Для цього у суспільній свідомості був сформований образ: радянська жінка - активний і рівноправний "будівник соціалістичного суспільства". Велика кількість жінок оволоділа чоловічими професіями.

Головною сферою жіночої праці була промисловість. Вона посідала перше місце за кількістю жіночих робочих рук, при цьому чисельність зайнятих там жінок росла швидше, ніж чисельність чоловіків. В результаті питома вага жіночої праці в промисловості досягнула до 1974 року 49%, в сільському господарстві жінки становили 45% працівників радгоспів, підсобних господарств, інших сільськогосподарських підприємств. Жінки становили більшість серед працівників охорони здоров'я та соціального забезпечення (84%) освіти (74%); культури (70%) зв'язку (68%) торгівлі та громадського харчування (76%) [1]. Інакше кажучи, жінки працювали в усіх галузях народного господарства і всюди грали величезну, у багатьох випадках, вирішальну роль, в якості основної робочої сили.

Разом з тим, специфікою професійної зайнятості жінок в СРСР багато років залишалася некваліфікована або малокваліфікована праця, переважно ручна, вкрай важка, яка не вимагала будь-якої професійної підготовки.[2]

У 1960-х роках жінка працювала на рівні з чоловіками на виробництві. Ця праця вже не потребувала заклику чи агітації, оскільки така рівність з чоловіками увійшла у ціннісні орієнтири радянських жінок.

Рівність жінок з чоловіками намагалися впровадити у всіх сферах, але все ж простежувалася суттєва невідповідність між пропагандою та практикою, особливо в перше повоєнне десятиліття.

Як приклад візьмемо сферу партійного та державного керівництва. На місця неодноразово надходили вказівки про збільшення кількості жінок в органах державної влади, але такі вказівки не завжди бралися до уваги місцевим керівництвом.

Внаслідок проведення Сталіним "революції згори" на зміну традиційній патріархальній сім'ї прийшла нова етакратична гендерна модель. В. Більшай писав у своєму дослідженні, що "Радянська сім'я - це новий тип сім'ї". В родині статус чоловік залишався незмінним, а жінка переймала на себе частину маскулінних функцій. Оскільки мала працювати, а також залишала за собою обов'язок материнства. Народження дітей значно звужувало жіночу мобільність. Жінка стикалась з труднощами (особливо на початку відбудови), як виконувати мінімальний робочий план і одночасно доглядати за малою дитиною. Така ситуація була в першу чергу через досить нерозвинену інфраструктуру, особливо мережі дитячих садочків. В цілому дана ситуація покращилася тільки на початку 1950х років. Таким чином, жінка опинялася перед вибором (особливо в сільській місцевості) залишатися вдома з дитиною, чи виходити на роботу в колгосп для відпрацювання трудовнів.

Жіночими обов'язками залишалося вирішення побутових питань, регулювання сімейних відносин. Ці питання вона вирішувала у свій позаробочий час. Фактично ведучи домашнє господарство жінка відробляла другий робочий день, який, на відміну від першого, не оцінювався, не оплачувався, забирав час, необхідний для відновлення сил. Таким чином, приносила в сім'ю гроші, і одночасно при їх недостатній кількості мусила економити, і паралельно шукати шляхи для отримання додаткового прибутку (обробіток присадибних ділянок і вирощування врожаю для власних потреб, залишки можна було продати на міських базарах; утримання невеликої кількості худоби; пошиття одягу на замовлення; виготовлення грубого полотна на рядна, рушники, покривала на саморобних ткацьких верстатах тощо).[6]

Описана ситуація була більш характерна для першого повоєнного десятиліття. Подвійне навантаження на жінку почало визнаватися і в офіційних документах. В друге повоєнне десятиліття відбулося деяке полегшення матеріального становища і зменшення ідеологічного тиску, але продовжувалася тенденція, коли в родині народжувалася 1-2 дитини, що давало можливість жінці скоріше повернутися на робоче місце.

Варто сказати, що тип жінки-домогосподарки не був типом героїні доби, хоча й був широко поширеним суспільним явищем. Пропагування образів "жінка-мати", "жінка-домогосподарка", "жінка-трудівниця" часто стосувалися однієї і тієї ж особи.

Образ жінки-домогосподарки був змальований на сторінках радянських журналів. Вона повинна вести господарство, смачно готувати та доглядати за домом. Вибирати для приготування їжі лише ті продукти, які будуть смачними та поживними. В цьому їй на допомогу приходить постійна рубрика "Господині в записник" в журналі "Радянська жінка", який друкував нові рецепти. Крім того дружина повинна була вміти приготувати смачні страви не лише з продуктів із магазину. а й з того, що

чоловік приніс з полювання чи риболовлі. Окрім кухарства жінка повинна знати "хитрощі" прибирання квартири, догляду за садом та городом. Але найголовніший обов'язок - догляд за дітьми і чоловіком. Також на неї покладался обов'язок спланувати канікули дітей та відпустку чоловіка, знати як цікаво організувати відпочинок для всієї сім'ї на вихідних.

Окрім домашніх обов'язків жінка повинна слідкувати за собою та гарно виглядати. Вона струнка красива, бо робить гімнастичні вправи. Навіть якщо і якісь недоліки, то все можна виправити завдяки порадам з журналу. Крім занять спортом радянська жінка також слідкує за спортивними подіями, відвідує змагання. Вона вміла в домашніх умовах зробити зачіску та манікюр. Поради стосовно цього містилися в жіночих журналах та у книгах "Домоведення". У кожному номері можна було знайти, як шити одяг та як його оздобити. Таким чином жінка обшивала всю сім'ю. Також вона повинна була вміти стояти в черзі за дефіцитом.

Жіноцтво було культурним та освідченим, їх турбували події миру, новини які відбувалися в Союзі та світі. Жінки писали статті в жіночі журнали про те, що нема рівноправності між жінками і чоловіками в США тощо. Вони були ідеологічно свідомі, читали постанови партії, звернення першого секретаря тощо.

Отже, радянською владою пропагувався образ ідеальної жінки, який був зображений на шпальтах жіночих журналів. Адже в одній особі концентрувалися: кухар, прибиральниця, кравчиня, лікар, вчителька, мати, дружина, спортсменка, модниця, психолог, ідеолог тощо.

Щодо образу жінки у родинному житті в період СРСР, то тут ми відзначили гендерну асиметрію. Її прояви можна вивести з того, що статус чоловіка в родині залишався незмінним, а жінка переймала на себе частину маскулінних функцій, оскільки мала працювати, залишаючи за собою обов'язок материнства. Тому, в суспільстві всезагальної рівності, фактичної рівності у сімейних стосунках досягнуто не було. На це вплинув

новий гендерний статус, який запропонувала радянська ідея рівності – «товариш».

Література:

1. Айвазова С. Г. Свобода и равенство советских женщин / С. Г. Айвазова // Русские женщины в лабиринте равноправия. Очерки политической теории и истории. Документальные материалы. – М., РИК Русанова, 1998. – 66-99 ст.
2. Іванова А.С. Радянська та західна жінка у 60-80 рр. XX ст.: компаративний аналіз/ А.С Іванова//Матеріали II Міжнародної наукової конференції: "Європейська інтеграція: історичний досвід та політичні перспективи" – Ніжин, 2017
3. Литвин В.М. Історія України / В.М. Литвин - К.: Наук. думка, 2013 — 1056 ст.
4. Можаяев В. Е. Проблемы женского равноправия. / В.Е. Можаяев // Трудовые права женщин. Библиотечка профсоюзного активиста. – М., Профиздат, 1998. №10. – 27-35 ст.
5. Пагіря О. Гендер по-радянськи: навантаження жінки в СРСР звужувало коло обов'язків чоловіка. / О. Пагіря – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/44370>– Назва з екрана
6. Смольницька М. Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і реальна практика /М. Смольницька – Режим доступу: http://history.org.ua/JournALL/xxx/xxx_2011_16/12.pdf – Назва з екрана